

Theo van Tijn (1927-1992)

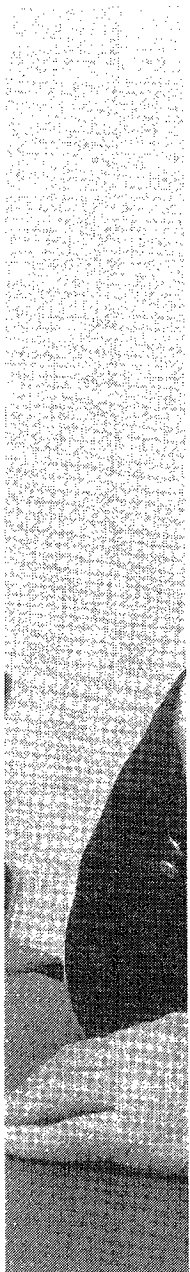
Op donderdag 21 augustus stierf Theo van Tijn. Niet onverwacht, want hij had longkanker. In de overlijdensadvertentie heeft Theo zichzelf laten karakteriseren als “marxist, sociaal-historicus”. Daarmee is al duidelijk gemaakt dat zijn publieke activiteiten zich op twee terreinen afspeelden: de politiek en de wetenschap - en dat de politiek op de eerste plaats kwam.

Theo, geboren in 1927, was afkomstig uit een radikaal-socialisties gezin. Zijn vader, de onderwijzer Eli van Tijn (alias Piet Marsman) behoorde in de jaren dertig tot de Onafhankelijke Socialistische Partij en vormde vanaf 1935 samen met ondermeer Jan Molenaar de leiding van de Bond van Revolutionaire Socialisten. In de oorlog zat Eli van Tijn in het verzet, totdat hij in 1943 gearresteerd werd en later, in januari 1945, overleed in het concentratiekamp Natzweiler.

Direkt na de oorlog werd Theo lid van de Vierde Internationale, de organisatie die hij

ook later nog beschouwde als “de enige regelmatige voortzetting van de marxistische traditie”. Binnen de nederlandse sekte, de Revolutionair Communistische Partij, speelde hij, hoewel nog erg jong, al snel een vooraanstaande rol. Omstreeks 1948 werd hij (onder de schuilnaam Theo van der Kolk) eindredakteur van het tweewekelijkse RCP-blad *De Tribune*.

In 1952 hief de RCP zichzelf op: de leden werden opgeroepen tot de Partij van de Arbeid toe te treden. In een interview heeft Theo de beweegredenen uitgelegd:

“De koude oorlog brak los en in de vierde internationale werd het uitbreken van een derde wereldoorlog niet uitgesloten. Die kans zat er dik in. Nou juist vanwege die oorlogsdreiging [...] is toen een heel belangrijk besluit genomen. We zouden ons als vierde internationale aanhangers, per land aansluiten bij die arbeidersbeweging die de grootste massa organiseerde. Dat kon een kommunistiese partij zijn maar evenzeer een sociaal-demokratiese, zoals hier de PvdA. Onze gedachte was, dat als die oorlog uit zou breken, er in een later

stadium een nieuwe radikaliserings zou optreden. Die zou zich toch in de eerste plaats in de grote arbeidersorganisaties uiten. Daar moest je dan bij zijn.”¹¹

Enemaal in de PvdA probeerde het handjevol trotskisten een linker vleugel te organiseren - daarbij zorgvuldig hun ware politieke aard verbergend. Al gauw lukte het met enkele oppositionele sociaaldemokraten tot samenwerking te komen. In december 1954 verscheen het eerste nummer van *Perspectief. Socialistisch Maandblad*, onder verantwoordelijkheid van

Theo en twee niet-trotskisten, de ingenieur Piet Schut en de filosoof Kwee Swan Liat. De redactie wilde dat het blad de “stem” zou worden “van die leden van de Partij van de Arbeid, die de militaire politiek van de partij-leiding verwerpen, die de strijd van de koloniale volkeren voor hun emancipatie met kracht willen ondersteunen, en die in Nederland aan de brede socialistische beweging een dieper socialistisch bewustzijn willen geven.” Het grote aantal “oprechte Nederlandse socialisten” dat “tot nu toe buiten de Partij van de Arbeid gebleven” was werd verweten dat hun gedrag leidde “tot een aanmerkelijke innerlijke verzwakking van de socialistische beweging als geheel.”¹²

Ruim twee maanden nadat deze woorden waren verschenen lukte een verdere uitbreiding van het werkterrein. Een groep linkse sociaaldemokraten onder aanvoering van de bejaarde Kautskyaanse marxist Sam de Wolff vormde samen met de *Perspectief-groep het Sociaal-Democratisch Centrum*.³ Hoewel het SDC binnen de PvdA marginaal bleef en nooit meer dan enkele tientallen actieve aanhangers kende, kreeg de groep van de partijleiding heel wat aandacht. “De PvdA-top hield ons nauwlettend in de gaten, ze waren zeer argwanend. We waren niet zo groot, zo’n klup groeide niet in de koude oorlogstijd. Op partijcongressen waren er meestal niet meer dan 4 afdelingen die met door ons opgestelde moties kwamen. Bijvoorbeeld ‘Geen troepen naar Nieuw Guinea’. Dan kreeg je 5 stemmen op een kongres van 1000 stemmen. [...] Echt gevaarlijk waren we niet, hoogstens een beetje irritant. Dat veranderde toen er politieke spanningen waren in de regeringskoalitie, in het laatste kabinet Drees. Dat was in 1957, de PvdA vreesde toen haar regeringspositie kwijt te raken. Er heerste de grootst mogelijke angst bij de partijtop. Want oppositie was het ergste wat kon gebeuren, dat was volgens hun niet meer dan kreten slaken. Dus werden er concessies gedaan om die regeringspositie te kunnen handhaven. We werden als hinderlijk ervaren, vooral toen KVP-leider Romme in zijn kolommen in de Volkskrant de ruzie met de PvdA begon aan te wakkeren. Hij kon daar nauwelijks aanleiding voor vinden, dus begon die over het SDC te schrijven. Zoiets in de trant van: als in de PvdA een SDC mogelijk is, dan is de PvdA geen betrouwbare partij.”¹⁴

Onder de druk van de konfessionelen besloot het partijcongres begin 1960 dat het lidmaatschap van het SDC onverenigbaar was met het PvdA-lidmaatschap. Onmiddellijk daarna (16 januari 1960) ontbond het SDC zichzelf, al werd het blad,

dat al een tijdje in *Socialistisch Perspectief* was omgedoopt, voortgezet. Parallel met deze gebeurtenissen vonden er heftige conflicten plaats binnen de minuskule sekte van de Vierde Internationale. Een minderheid vond dat de opheffing van het SDC voorbarig was. Eén van hen, Maurice Ferares, schreef daar later over: "Er was geen verbod van de P.v.d.A.-leiding en hoogst waarschijnlijk was dit ook niet gekomen."⁵ Meer in het algemeen vond de minderheid dat de meerderheid zich geleidelijk te veel aan het PvdA-milieu had aangepast en reformisties was geworden.

Het conflict liep uit op een splitsing. De "meerderheid" verliet de Vierde Internationale, de "minderheid" (met als belangrijkste personen Ferares en Sal Santen) bleef en ging verder met het publiceren van *De Internationale*, het in 1957 opgerichte gestencilde tijdschrift dat al enkele jaren naast *Socialistisch Perspectief* werd uitgegeven om ook het "echt revolutionaire" geluid te laten horen. De "meerderheid" ging verder met *Socialistisch Perspectief*. Hier waren de belangrijkste personen (naast Theo) Herman Drenth, die het later nog tot kamerlid zou brengen, en Wout Tieleman.

Met *Socialistisch Perspectief* ging het overigens al snel niet goed. Weliswaar bleef het aantal abonnees redelijk op peil, maar toch namen de financiële problemen al maar toe. In 1964 moest het blad worden opgeheven. De goedkopere opvolger *Links* verscheen van 1965 tot 1968. In deze omstandigheden leek het ontstaan van Nieuw Links in de PvdA, medio 1966, op een geschenk uit de hemel: een nieuw oppositioneel geluid waar men snel contact mee probeerde te krijgen. Al in 1967 verscheen het boekje *De macht van de rooie ruggen*, waarin Nieuw Linksers als Han Lammers en Arend Voortman samen met als Theo, Drenth en Tieleman de "Uitgangspunten voor een plan van structuurhervormingen" schetsten. Centraal daarin stond de verstatelijking van ondermeer de grond, het bankbedrijf en het verzekeringswezen. In zijn inleiding bij de bundel wees Theo erop dat de uitvoering van de "structuurhervormingen" "nog lang niet [zal] betekenen, dat er een socialistische maatschappij is ontstaan. [...] Het plan beoogt ook nog niet een einde te maken aan de economische ongelijkheid, maar zal deze wel opnieuw verzachten, doordat de gemeenschapsvoorzieningen, waarvan wij allen in toenemende mate zullen profiteren, dan grootscheeps en planmatig zullen worden aangepakt, in het tempo dat nodig is."⁶

Het plan was dus bepaald niet revolutionair, maar kreeg desondanks weinig aanhang in de PvdA, zelfs niet bij andere

Nieuw Linksers. Daarna is Theo, voor zover ik weet, nog maar één keer nadrukkelijk als "marxist in de PvdA" op de voorgrond getreden, namelijk in de jaren zeventig toen hij met zo'n vijftieng anderen tot de commissie behoorde die een nieuw beginselprogramma moest formuleren.⁷

De pogingen van Theo en zijn medestanders om de PvdA van een "niet-socialistische" in een "socialistische arbeiderspartij" te veranderen zijn op niets uitgelopen.⁸ Toen Theo vorig jaar vanwege de WAO-affaire zijn partijlidmaatschap opzegde, verklaarde hij dan ook impliciet alle pogingen om de partij van binnenuit naar links te trekken failliet.

Theo's verminderde activiteit in de PvdA na 1967 viel min of meer samen met zijn vergrote inspanningen op het terrein van de wetenschap. Naast zijn politieke bezigheden en zijn baan (hij was leraar aan een Amsterdamse HBS) wist hij in 1965 een proefschrift te voltooien met de titel *Twintig jaren Amsterdam. De maatschappelijke ontwikkeling van de hoofdstad van de jaren '50 der vorige eeuw tot 1876*. Vervolgens werd hij in 1969 benoemd tot hoogleraar in de economische en sociale geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Utrecht. In die functie trad Theo energiek op. Zijn vakgroep bouwde hij uit tot de grootste van haar soort in het land en ook in andere verbanden oefende hij invloed uit, bijvoorbeeld als bestuurslid van de Nederlandse Vereniging voor Sociale Geschiedenis (1967-75) en het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (1973-90) en als redakteur van het *Tijdschrift voor Geschiedenis* (1971-81) en de *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*.

Deze functies en werkzaamheden, die Theo tot een machtig man in de wereld der nederlandse historici maakten, hadden echter tot gevolg dat hij zijn eigen wetenschappelijke werk minder aandacht kon geven. Méér dan dat ene (dikke) boek uit '65 heeft hij niet geschreven. Wel publiceerde hij in de loop der jaren tal van artikelen, overwegend over de ontwikkeling van de nederlandse vakbeweging en haar relatie met de sociaaldemocratie. Zijn belangrijkste bijdrage - zeker volgens hemzelf - was een beschouwing uit 1974, waarin hij probeerde aan te geven onder welke omstandigheden nieuwe vakbonden "sukses" hebben, d.w.z. een landelijke CAO kunnen afdwingen.⁹ (Dat dit een marktconform sukses-kriterium is, maakt eens te meer duidelijk hoe sterk het langdurig verblijf in de PvdA Theo had beïnvloed.) Allerlei doktoraalstudenten, medewerk(st)ers en promovendi werden er nadien toe aangezet Theo's "vak-

bondsmodel" op uiteenlopende historische situaties toe te passen.¹⁰

Dat de geschiedschrijving van de arbeidersklasse en de arbeidersbeweging tegenwoordig in de nederlandse universitaire wereld als een serieus vak wordt beschouwd is in belangrijke mate aan Theo te danken. Hij heeft, kortom, aanzienlijk meer bereikt in de wetenschap dan in de politiek. Maar zonder zijn politieke gedrevenheid zou hij niet de wetenschapper zijn geworden die hij was.

Marcel van der Linden

Noten

1. Felix Rottenberg/Leonard Ornstein, "Op zoek naar links in de PvdA", Linksaf. JS-Infoblad, april 1980.
2. "Waarom 'Perspectief'?", *Perspectief. Socialistisch Maandblad*, Jg. 1, Nr. 1 (15 december 1954).
3. Theo van Tijn heeft een kleine schets van het SDC gegeven in zijn artikel "Koude Oorlog in de PvdA. Het Sociaal-Democratisch Centrum 1955-1959", in: B.W. Schaper e.a., *Het verbleekte ideaal. De linkse kritiek op de sociaal-democratie in Nederland* (Amsterdam: Bert Bakker, 1982).
4. Rottenberg/Ornstein, "Op zoek naar links in de PvdA".
5. H. Rubens [Maurice Ferares], "Revolutionair Marxisme of Arrivisme", *De Internationale*, Jg. 6 (1963), Nr. 13.
6. Theo van Tijn, "Woorden over uitgangspunten", in: *De macht van de rooie ruggen. Een uitgave van Nieuw Links* (Amsterdam: Polak & Van Gennep, 1967), p. 9.
7. "PvdA Beginselprogramma", gepubliceerd als speciale aflevering van PK. Ledenblad van de Partij van de Arbeid, Jg. 9, Nr. 10 (mei 1978).
8. De laatste stelling van Theo's proefschrift uit 1965 luidde: "De Partij van de Arbeid is geen socialistische volkspartij, maar een niet-socialistische arbeiderspartij."
9. "Bijdrage tot de wetenschappelijke studie van de vakbondsgeschiedenis", *Mededelingenblad. Orgaan van de Nederlandse Vereniging tot beoefening van de Sociale Geschiedenis*, Nr. 46 (1974). Dit artikel verscheen later ook in het Engels.
10. Er valt te twisten over het nut van dit vakbondsmodel. Zie voor een kritiese evaluatie: Marlou Schrover/Erik Nijhof/Peter Kruijzinga, "Marx, markt, macht. Van Tijns analyseschema ter verklaring van het succes of falen van vakbonden", in: Boudien de Vries e.a. (red.), *De Kracht der Zwakken* (Amsterdam: Stichting beheer IISG, 1992). Dit is de bundel die aan Theo van Tijn bij zijn afscheid als hoogleraar op 8 september zou zijn aangeboden. 448 pp. 59,50. ISBN 90.6861.071.6.